

Lulu-journalen

Nr.3

”Gropen”

Okt 2018

Snacket. Foto: Masha Taavoniku, 2018

På gräsmattan vid utomhuspoolen i Malmberget står det offentliga konstverket *Snacket* av konstnären Elsie Dahlberg–Sundberg. Skulpturen som föreställer två personer sittandes mitt emot varandra i ett samtal. Den ena är avvaktande, med benen korsade, sin högra armbåge mot låret och handen som stöd för huvudet. Den andra entusiastisk, framåtlutad, med benen brett isär och knutna nävar. Platsen där *Snacket* står ligger mellan Vällkommaskolan, Svanparken, sporthallen och isladan. Det var i sporthallen många av strejkkommitténs möten hölls under den stora Gruvstrejken 1969–70. I dag är Malmberget inne i en omfattande evakueringsprocess, och vid 2039 kommer majoriteten av samhället att vara borta. Hus rivs eller flyttas och människor lämnar sina hem. Även *Snacket* ska inom kort transporteras och installeras på annan plats.

Människor som lever i Malmberget är införstådda med omständigheterna för samhällets existens. Även om flytten för många är en smärtsam

verklighet, är den för en del också efterlängad. De specifika omständigheterna har pressat fram viljan att flytta. För hur kan man finna trygghet i ett hem där känns som att väggarna när som helst ska falla samman? Till förmån för gruvans fortsatta produktion och expanderings flyttar människor nu, och många bosätter sig i grannsamhället Gällivare.

Det är tydligt att det har varit lättare att konstruera en medial berättelse kring evakueringen och flytten av Kiruna. Malmberget har hamnat i skuggan av mönsterstaden som ligger drygt 12 mil bort. I samtalet vi introducerade till detta nummer av *Lulu-journalen*, påtalar konstnärerna Agneta Andersson, Britta Marakatt–Labba och Lena Ylipää att flytten av Malmberget är mer synlig och brutal. Samhället och naturen i området bär på sina fysiska sår, och berättelsen om Malmberget ter sig svårare att omformulera till en medial framgångssaga. Kanske är det helt enkelt för mycket som streftar emot.

Långsamt närmar vi oss mörkret.
Via Gropen som delar Malmberget mitt itu.
Till den mänskliga sorgen och ilskan kring
evakueringen.
Och genom att blicka tillbaka och se stoltheten
över att hela sitt liv arbetat i underjordiska
gruvgångar.

I texten *Hålet* beskriver Masha Taavoniku platserna där hon växte upp, varav några finns representerade genom en serie fotografier. Texten behandlar minnets mekanismer och de komplexa känslorna som frambringas av samhällets gradvisa försvinnande. De teckningar som i numret presenteras under titeln *Boom*, bidrog konstnären Olivia Plender med efter att hon läst essän.

I Malmberget har det länge funnits ett starkt fackligt engagemang men här samlades också människor med dåtida radikala åsikter, vilket visade sig inte minst i samband med Gruvstrejken i slutet av 1960-talet, som det berättas om i texten om filmskaparen Lena Ewert. Ur boken *Strejkkonsten* har Ingela Johansson hämtat en intervju med gruvarbetaren Ove Haarala, som berättar om hans kärlek till arbetet under jord. Forskaren Margareta Ståhl har skrivit en introduktion, *Gruvfanor i norr*, till de olika fanor som representerar gruvfacken i området.

Johanssons video *My father worked* är ett montage som förhåller sig till fäders kroppsarbete och historisk folkbildning, med exempel från Ashington-gruppen från Northumberlands gruvdistrikt. Arkivmaterial från korrespondens mellan konstgruppen, bestående av gruvarbetare, och Whitechapel Gallery ligger till grund för det fiktiva narrativet. Frågorna vi ställde Andersson, Marakatt-Labba och Ylipää grundar sig i huvudsak i ett intresse för arbetets specifika premisser. Hur är det att bedriva konstnärlig praktik på de platser där gruvnäringen redan från början villkorade samhällsbygget, och där det nu pågår omfattande evakueringar och samhällsomvandlingar?

Det finns inte *ett* samtal om Malmberget. Snack-
et pågår varje dag. Men det finns försök till att
skildra, sprida och återge berättelser. Det här
numret av Lulu-journalen kan ses som ett av
dessa försök.

*Ingela Johansson och Masha Taavoniku,
redaktörer*

Ett stort tack till alla som medverkat och bidragit till detta nummer: Agneta Andersson, Lena Ewert, Ove Haarala, Britta Marakatt-Labba, Olivia Plender, Margareta Ståhl och Lena Ylipää.

Tack för hjälp med bildmaterial och research: Marie Riskilä, Gellivare Bildarkiv, Anna Storm, Södertörns universitet och Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. Tack även från Masha till Erik Galli för feedback under skrivandets gång.

*Ingela Johansson är konstnär och skribent.
Hon medverkade nyligen i utställningen
Portable Landscapes på Latvian Center for
Contemporary Art i Riga. 2013 gav hon ut
boken Strejkkonsten. Röster om kulturellt och
politiskt arbete under och efter gruvstrejken
1969–70 (Red. Kim Einarsson & Martin
Högström, Glänta förlag).*

*Masha Taavoniku är konstvetare och skribent.
Hon arbetar i dag för koreografen Cristina
Caprioli, i den ideella föreningen ccap. Tidigare
har hon arbetat drygt 10 år inom den svenska
fackföreningsrörelsen.*

→ *Hålet*

Masha Taavoniku

Inom några år kommer Malmberget inte längre att existera såsom vi kanske minns det. Ett gruvsamhälle under evakuering som sedan länge är präglad av rörelse. Innan järnmalmen upptäcktes levde och rörde sig samer i området. Långt senare sprider sig de nattliga vibrationerna från sprängningar i gruvan genom marken och in i kroppar och husgrunder. Mitt i Malmberget finns Gropen – ett stort hål, orsakat av gruvbrytningen, som delar samhället itu och talar om villkoren för dess hela existens.

När jag anländer med nattåget till Gällivare är det varmt. Det är en sommar vi kommer minnas. Om några år berättar någon kanske att det var 30 grader nästan hela juli. På träden och buskarna hängde löven likt torra disktrasor tills de, några veckor senare, lossnade som om det vore höst. En del träd tappade till och med sina grenar. Någon kommer säga att man varken kunde tänka eller arbeta, men att man ändå var tvungen, trots att fälten och hagarna var uttorkade och de öppna kontorslandskapen varmare än utomhus. Och ingen kommer glömma hur regnet uteblev när skogen brann som allra värst. Färmor säger att det har varit varmt för länge. Berättelserna kommer att se olika ut men det kollektiva minnet ska i framtiden tala om värmen. Redan innan jag åker till Malmberget bestämmer jag mig för att ta mig upp på berget med cykel. Vara nära inpå alla de platser jag undrar om vi kommer minnas. Det är en märklig vetskap att bära på, att allt snart är borta. På vägarna i mellanområdet mellan Gällivare och Malmberget säger jag det högt för det kommer som en överraskning:

– Jag minns inte att det luktar så här mycket skog.

Doften av skogen som försvann ur minnet fortare än parfymerna vi använde under högstadiet och gymnasiet. CK One eller Tommy Girl. Kanske blev det så för att skogen alltid bara fanns där, och jag inte kan erinra mig en början eller ett slut till dess doft. Kroppen kan utan ansträngning alla vägar och genvägar, men i Malmberget

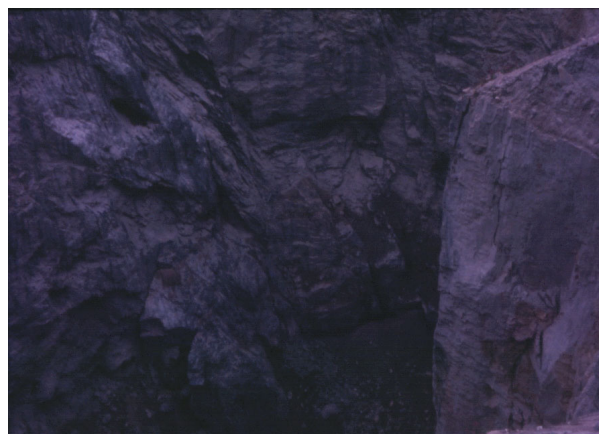

Foto: Okänd, Årtal: Saknas

befinner sig flera av dem innanför det rasriskstängsel som återkommande expanderar och stänger inne mer och mer mark. Stängslet inhägnar den 200 meter djupa och 21 hektar stora Gropen, som separerar den östra delen av samhället från dess centrum i nordväst. Ett enormt hål, knappt synbart från marknivå, rakt ovanför en av bergets drygt 20 malmkroppar.

Under 1600-talet, långt innan järnvägen nådde Malmberget, upptäckte samer de första malmyndigheterna som senare plockades i små dagbrott alldeles norr om Gropen och transporterades vidare via ren och ackja! Innan gruvsamhället och järnvägen etablerades fanns här en annan plats, som människor på olika sätt fick lämna. Även de som stannade kvar blev snart utan platsen som tidigare var. Framåt mitten av 1900-talet startade den mer storskaliga gruvbrytningen med sprängningar i underjorden. De håligheter som uppstod där malmen togs ut fick sedan bergmassan ovanför och vid sidan av att sjunka ner och fylla tomrummen. Sakta närmade sig hålen jordens yta. I slutet av 1960-talet började LKAB, för att undvika att mängder av mark föll ner i underjorden, att frakta bort ungefär 30–40 meter av de övre jordlagren i området. Under nyårsnatten 1971 rasade marken in och Gropen var ett faktum.²

I boken *Post-industrial Landscape Scars* använder sig kulturgeografen Anna Storm av ärret som metafor för att beskriva de platser som på ett eller annat sätt blivit märkta av olika typer av industrier. Storm menar att Malmberget, som fortfarande har en verksam gruvindustri, skiljer sig från de postindustriella samhällen där industrierna är nedlagda. Det är tiden som är skillnaden, landskapets motstridiga läkeprocesser och rörligheten. Platsen representerar på grund av de specifika omständigheterna inte enbart det för-

Foto: Okänd, Årtal: Saknas

4

flutna, men utsikten mot framtiden grumlig.³ Det tar tid för såret att läka, när allt rör på sig.

Mycket av det jag tror mig minnas omformuleras när jag rör mig runt i samhället. Högt upp på berget, bland de gamla trähusen i området Kilen, måste jag leta efter någon att fråga om vägen till Malmbergets centrum. Gatorna och stigarna är inte desamma som förr. Såret kliar. Men det är inte bara jag som är annorlunda – som kommer ihåg fel och inte längre känner igen mig eller platsen – också landskapet vittnar om en långvarig och pågående förändring. I denna likhet oss emellan finns någon form av tröst. Det är som att det egentligen inte spelar särskilt stor roll, det jag fram tills denna punkt trodde mig veta eller minnas om hur det var och är, här. Eller hur jag var och är, här. Den mörka håligheten i marken frigör och ger utrymme för fragmentariska berättelser om det som varit och det som framöver kan komma. Kronologin lyser med sin frånvaro, men jag får känslan av att det är okej. Jag har inte kommit hit för att skriva historia.

I skådespelaren, manusförfattaren och regissören Mattias Franssons radioserie *Pojken som aldrig slutade gräva*⁴ (2016) har ett hål i marken utopiska potentialer. Serien utspelar sig i en liten by i Västerbotten. En dag när 9-åriga Johan springer genom skogen hittar han en spade som står lutad mot ett träd. Han tar spaden i sina händer

och börjar gräva. Timmar, dagar, månader går och Johan fortsätter gräva.

– *Sluta gräv nu, Johan!*

– *Johan, det är mat nu!*

Efter en tid ansluter fler och fler människor till grävandet. En av butikerna i byn säljer under ett års tid över 700 spadar.

– *Det kändes ju bättre när vi grävde. Alla hade som samma mål, alla ville ju nånting.*

Hålet i skogen blir allt djupare och till slut bosätter sig en del av människorna som gräver nere i avgrunden. De inviger ett torg och öppnar butiker, sjukstuga och pizzeria. En halv dag sägs det ta att komma ner till botten. Uppe vid kanten av stupet formas en samlingsplats för människorna som fortfarande lever i byn hundratals meter ovanför. Hålet dragningskraft är stark.

– *Jag är här för att försöka hitta, ja...*

Hitta svar och du vet, när man blickar ner här så får man ju kontakt med nånting... Nånting oändligt.

I Malmberget har Gropen slukat delar av det samhälle som en gång var. Jag trodde att jag kommit hit för att hämta någonting jag tappat, kanske glömt, men jag har kommit för att gräva.

4

I centrum står Dannes Gatukök tomt, precis som de flesta andra restauranger och butiker. Det 11 våningar höga Focushuset, där mormor och morfar under några år bodde, är slitet men vackert. Alla trapphus som doftar av gammal cigarettrok är för mig just det här trapphuset, alla cigaretter som röks är det morfar som håller i trots att han för länge sedan slutade röka och inte längre är vid liv. De spruckna asfaltsvägarna som fortsätter innanför rasriskstängslet slutar plötsligt där stupet mot Gropen tar vid. Kanske har de som levt hela sina liv i Malmberget drivits till att acceptera såväl platsens som minnets föränderlighet. Storm menar att LKAB:s tydliga dominans i samhället har resulterat i en brist på artikulerade och delade åsikter bland befolkningen.⁵ Instabiliteten är en del av allt. Den ekar i samtalen. Den är ett med ilskan, förhoppningarna och marken.

Jag kan inte se Gropen ordentligt. Rasriskstängslet hindrar kroppen från att komma tillräckligt nära och blicken förmår inte tränga igenom de träd och buskar som växer vilt där innanför. Det sägs att den syns allra bäst från ovan. Vyerna av Gropen i Malmberget och Aitikgruvans dagbrott utanför Gällivare visar ett naturens sår, orsakat av den massiva exploateringen av mark. Industrin som förbrukar jorden, föder invånarna och tvingar undan urbefolkningen. I publikationen *Vid kanten av Gropen: Människors upplevelser av att bo i Malmberget idag* (1995) återger Karin Johansson de samtal hon fört med människor om livet vid Gropen. Under ett av mötena säger Malmbergsbon Marie Ridderström:

– Det är som Moder Jord på något sätt. Man öppnar hela jorden. Det är nästan som efter en svår förlösning. Moder Jord blir skändad och man plockar ut det som är värdefullt ur henne. Sen lämnar man Modern kvar att dö, kanske. Sen ska malmen ut i världen. Järnet blir till nytta för många, men det görs ju dåliga saker av järn också. Det blir vapen och ammunition till exempel.

(...)

– Gropen påminner oss om alltings förgänglighet. Det förkortar våra livsperspektiv. Man får en förhöjd livskänsla av den. Det är som att bo granne med döden.⁶

Bara några hundra meter från rasriskstängslet, där vägarna Norra Kungsallén och Majorsgatan möts, bodde jag de tio första åren av mitt liv. Lupinerna har kommit hit för att ta över, de växer i och utanför trädgården på en av grann-

tomterna. När jag tittar in genom fönstren ser jag rakt genom huset. Alla möbler, lampor och gardiner är borta. Människorna som tidigare bodde här har flyttat ut. Förmodligen har de blivit uppköpta av LKAB och bor i ett annat hus i det nya området Repisvaara eller någon annanstans i grannsamhället Gällivare. Bit för bit avvecklas Malmberget och LKAB räknar med att evakueringen och samhällsomvandlingen ska vara slutförd vid 2032.⁷ Här och där runt om i samhället står villor tomma. Känslorna är ambivalenta. Den förhöjda livskänslan är inte det mest kännbara för alla. Ibland finns det annat som står i vägen, som är mer akut. En del av samhällets invånare kan ännu inte flytta från sina hus, trots att allt de vill är att lämna Malmberget. Skalven från sprängningarna i gruvan skapar rädsla. Sängar rör på sig, väcker den som sover, och många oroar sig för att huset man bor i när som helst ska braka samman. I ett reportage från Sveriges Radios Ekot (2012) berättar Kurt Hansson:

– Vi är ju fångar i vårt eget hus, det går inte att sälja det, och få vettigt pris så att man kan köpa något annat. Det liknar ju en stor hundgård. Vem vill bo i en hundhage? Man blir ju förbannad att de får hålla på såhär med oss. De borde ju flytta bort hela Malmberget, så vi slipper eländet.⁸

Planen för evakueringen är omfattande då nya områden måste anläggas och bostäder byggas. Sedan 2012 har fler människor evakuerats, men många bor fortfarande kvar. Kvarteren vid mitt barndomshem kommer inom ett par år att befinna sig innanför stängslet. För andra områden tar det längre tid än så. Från gatan ser jag att rullgardinen i mina föräldrars gamla sovrum fortfarande hänger kvar. Det är nästan som att någon utifrån har kommit för att påminna mig om vad jag borde känna inför att mitt barndomshem snart inte finns kvar. Även om jag inte visste det när jag var yngre, vet jag nu att det som en gång var mitt hem bitvis började försvinna redan när vi flyttade därifrån, och mer främmande blev det allt eftersom tiden gick. Det är dags att byta ut rullgardinen. När jag cyklar från platsen tänker jag på den stora hängbjörken, som växer utanför fönstret till rummet som en gång var mitt, och hoppas att den ska klara sig undan allt.

Några dagar senare sitter jag i bilen i Luleå, drygt 25 mil från Malmberget. Utanför passerar SSAB:s stålverk dit malmen via långa malmtåg

transporteras från bland annat gruvan i Malmberget. Marie Ridderströms uttalande om järnets användningsområden gör sig påmint. Genom tiderna har Tyskland varit en av Sveriges största kunder av järnmalm. Under andra världskriget stod den svenska malmen för drygt 25 procent av konsumtionen i dåvarande Tyskland. I slutet av 1930-talet gick majoriteten av exporten dit. Eftersom den svenska malmen dessutom hade en ovanligt hög järnhalt, kunde de tyska stålverken spara in på såväl arbetskraft som kapacitet i masugnarna.⁹ Det var från hamnen i Luleå som malmen sedan transporterades vidare till Tyskland. Även från andra änden av järnvägen, i Narvik i det nazistockuperade Norge, skedde transporterna. Många protesterade mot de svenska tågen som under kriget fraktade såväl tysk militär som järnmalm. Men trots protester från de allierade och andra håll fortsatte Sverige under andra världskriget att sälja stål till Tyskland. Stålet som stärkte den tyska krigföringen och påverkade hela krigets utveckling.¹⁰

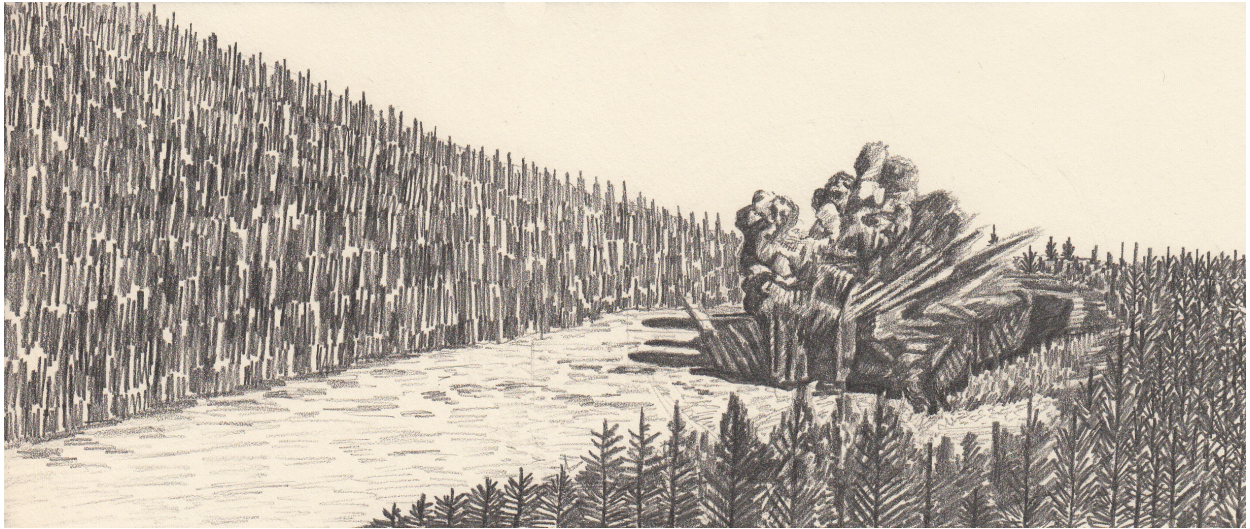
Min bror säger att sjön som ligger i anslutning till stålverket alltid är kring 20 grader. Fiskarna som lever där sägs blir stora snabbare än fiskar som lever i andra vattendrag i området. Pappa säger att när han körde in malmtågen för avlastning kunde han, om han lade handen mot lokets fönsterruta, känna värmen från verket. Jag minns när jag åkte i tåget tillsammans med honom från Luleå upp till Gällivare, och hur det enda spåret som fanns kvar av renarna som på vägen ner blivit påkörda av loket, var köttslamsor och blod som färgat snön röd. Framåt våren smälte snön.

Jag gräver, utan att veta exakt vad det är jag letar efter, men jag närmar mig. Malmberget finns i kroppen och såret som kliar är inte bara i marken utan också på ytan av huden. 2001 hade LKAB en vision om att fylla igen Gropen och lindra de spår och sår i landskapet som gruvbrytningen orsakat. Men logistiken var svår och dammet från fallande stenblock och gråberg som dumpades ner i hålet spred sig som ett täcke över samhället. Allt blev smutsigt och under tiden den ena sidan av såret plåstrades om, började den andra bitvis att växa sig större. Som att naturen vägrade dölja allt den blivit utsatt för.

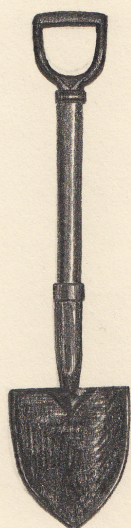
2009 avbröt LKAB arbetet. Hålet kunde inte fyllas.

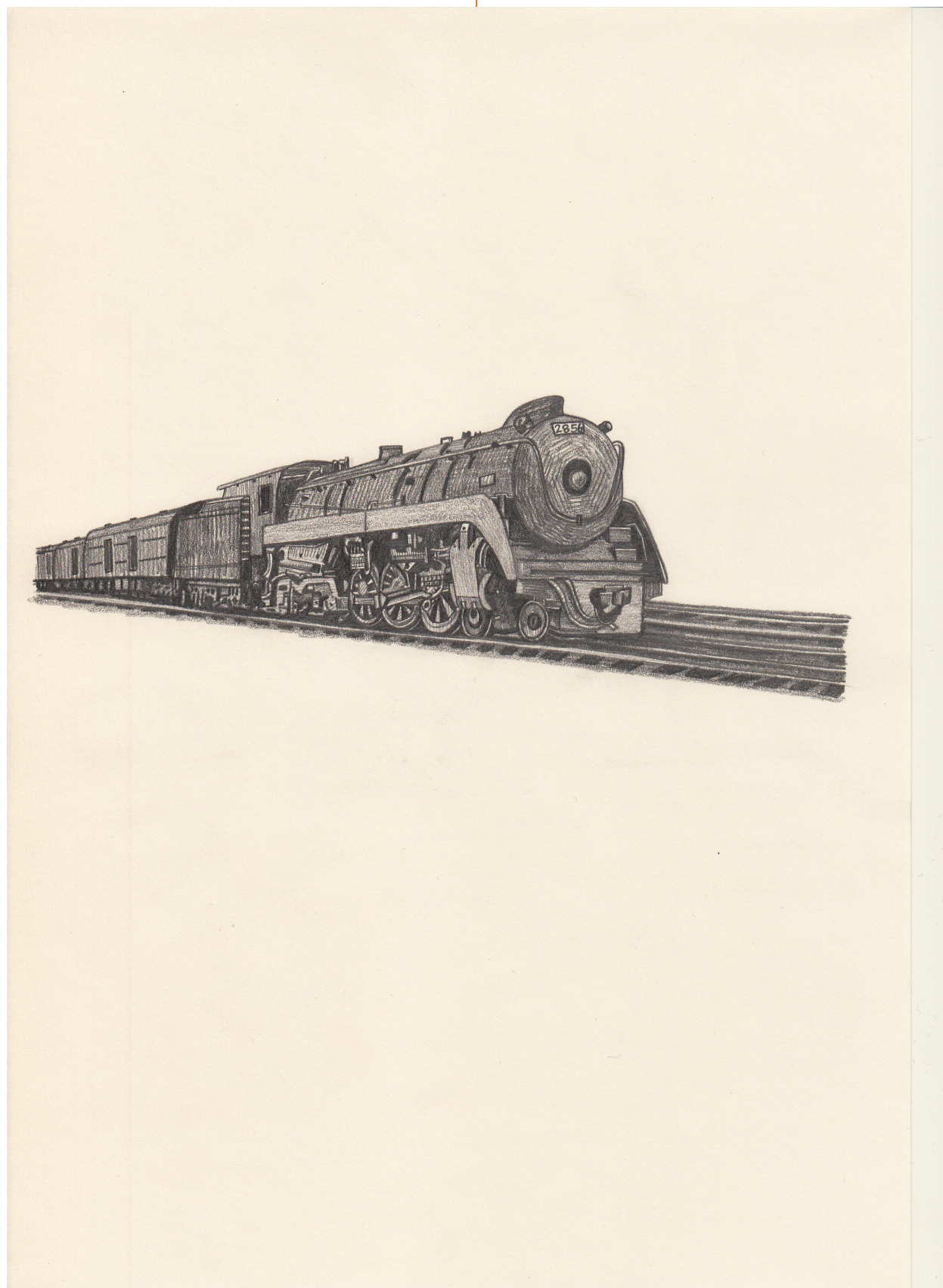
1. En ackja är en samisk släde som dras av en ren.
2. Norrländska Socialdemokraten, "Gamla Gropen lever upp igen", 2012-03-22, <http://www.nsd.se/nyheter/gallivare/gamla-gropen-lever-upp-igen-6803172.aspx> (Hämtad 2018-07-02)
3. Storm, Anna, *Post-industrial landscape scars* [Elektronisk resurs], New York, New York, 2014[2014], s. 154.
4. *Pojken som aldrig slutade gräva* finns i två delar att lyssna till på Sveriges Radios hemsida.
Del 1: <https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/719749?programid=3171>
Del 2: <https://sverigesradio.se/sida/avsnitt/719750?programid=3171>
5. Storm, 2014, s. 153.
6. Johansson, Karin, *Vid kanten av Gropen: människors upplevelser av att bo i Malmberget idag: en nutidsdokumentation*, Gällivare kommuns folkbibl., Malmberget, 1995, s. 12.
7. LKAB, "Två samhällen blir ett", 2017-08-27, <https://samhallsomvandling.lkab.com/sv/malmbergetgallivare/tva-samhallen-blir-ett/> (Hämtad 2018-07-10)
8. Sveriges Radio, "5 000 bor vid gruvgröp som rasar i Malmberget", 2012-11-04, <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5334372> (Hämtad 2018-07-02)
9. Fritz, Martin (red.), *En (o)moralisk handel?: Sveriges ekonomiska relationer med Nazityskland*, Forum för levande historia, Stockholm, 2006, s. 153-154. https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/skriftserie-2-en-omoralisk-handel.pdf (Hämtad 2018-07-12)
10. Storm, 2014, s. 25.

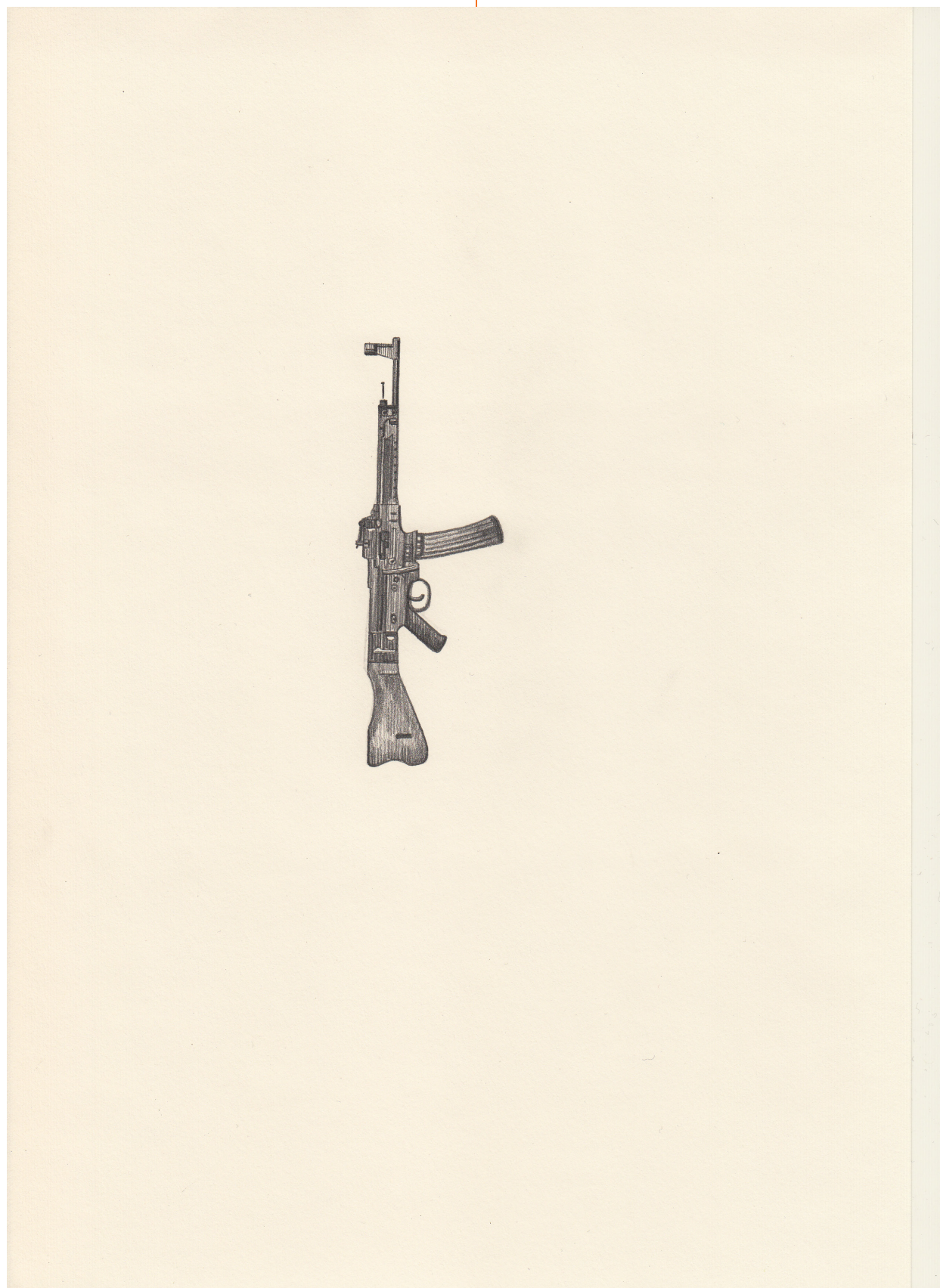
→ *Boom*
Olivia Plender

Olivia Plender är konstnär, född i Storbritannien, och för närvarande konstnärlig forskare vid Kungliga Konsthögskolan i Stockholm. Hennes arbete involverar ofta forskning om historier som behandlar sociala, radikala och religiösa rörelser. Arbetet tar sig uttryck i varierande former: installationer, teckningar, videor, banners, kostymer, performances och serier. Plenders teckningar till Lulu-journalen relaterar till Sveriges inblandning i vapenindustrin och gruvdriftens roll i de norra delarna av landet. Plender har ställt ut i museer internationellt. Soloutställningar inkluderar: Maureen Paley Gallery, London; Arnolfini, Bristol; MK Gallery, Milton Keynes; Gasworks, London; Marabouparken, Sundbyberg, Sweden.

→ Några foton från Malmberget
(och ett från Luleå)
Masha Taavoniku

11

11

→ Intervju med Ove Haarala, ur boken "Strejkkonsten" Ingela Johansson

Ove Haarala, f.d. gruvarbetare och strejkkommittémedlem, i samtal med Ingela Johansson. Malmberget, juni 2010.

IJ: Kan du berätta om din uppväxt och ditt yrkesliv som gruvarbetare?

OH: Jag var springpojke hos LKAB här i Malmberget. Sen gick jag gruvskolan, en bra skola, den första utbildningen som LKAB hade. Det var så i min familj, där jag växte upp, att min bror fick utbilda sig och jag fick jobba. Min lillasyster var efterslänrare. Min far hade aldrig arbetat i en gruva, han var byggnadssnickare. Sen blev han ombudsman för Byggnads 1956 eller 1957. Det fackliga intresset fanns i bakhuvudet. Det politiska intresset fanns väl med lite grann. 1957 hamnade jag på en festival i Moskva med ungdomar från hela världen. Det väckte ett intresse, vilket gjorde att jag var bland de första som försökte bryta med det gamla SKP. Jag hade fruktansvärda motståndare i mitt ungdomsförbund. Jag var med i DU, Demokratisk Ungdom. Det var mycket konflikter där. Därför lugnade jag ner mig politiskt och började jobba fackligt istället. Jag var sekreterare i Gruvfyrans styrelse under många år.

Jag började jobba som gruvarbete efter rekryten i Kiruna. Jag blev gruvarbete 1960 – sen var jag 39 år under jorden. Världens bästa arbetsplats. Helt underbar. Man längtade till jobbet – semester var det värsta jag visste. Att gräva i sanden nånstans i utlandet höll jag på att bli tokig av. Det var jobbet, gruvkartor och sammanhållning som gjorde att jag gillade det. Jag jobbade fyra månader ovan jord, det var de hemskaste i mitt liv. Jag tyckte jargongen och snacket inte var detsamma som det jag upplevt under jord. Jag har varit med om en sån underbar utveckling under jord, från att det fanns karbidhandlampa till att det kom batteribelysning som man satte fast i gruvhjälm.

IJ: Det politiska engagemanget är väldigt starkt häruppe i Malmfälten, Malmberget.

Varför är det så?

OH: Historiskt tror jag det har att göra med feodalväldet. Jag växte upp i Koskullskulle. Gruvan ägdes av tyskar. Tyskar, österrikare och tjeckoslovakier for hit och dit efter första världskriget

och knuckte makten fram och tillbaka. Jag tror det bygger på feodalväldet, att vi alla måste vara eniga mot arbetsgivaren oavsett politisk åsikt. Koskullskulle var ett särskilt starkt kommunistiskt fäste med en stark fackförening. Jag var inte medlem i den då den försvann innan jag började jobba. Gruvfyran var väldigt stark – även om sossar och kommunister alltid bråkade och slagits om makten. Förr hade vi ändå, när det verkligen krisade, bara en motståndare, en som jävlades med oss hela tiden... Så den där solidariteten fanns speciellt under jord. Där måste man skydda varandra även om man mestadels jobbade på ackord. Det spelade ingen roll – man måste hjälpa varandra hela tiden, annars slog man ihjäl sig. Det blev en fin sammanhållning.

IJ: Den sammanhållningen kan man återuppleva idag genom dokumentationer. Jag har sett Lars Westman och Lena Ewerts dokumentär *Kamrater, motståndaren är välorganiserad...*

OH: Där hade jag tur, med Lasse Westman och Lena Ewert. Kanske berodde det på att Lasse och jag kom bra överens, Lena och jag också. Jag fick låna Lasses Pentax-kamera, och fotade lite där inte Lasse fick vara med, han kom inte själv in överallt. Jag hade turen att hamna i den lilla förhandlingsdelegationen, den som mötte LKAB först, tillsammans med Kurt Nordgren, LO:s andre ordförande. Jag var en av få underjordsarbetare i strejkkommittén. Det var egentligen inte så många underjordsarbetare i strejkkommittén. Egentligen var det inte gruvarbetare som var i majoritet i strejkkommittén, varken i Kiruna eller i Malmberget.

IJ: Vad menar du med att det inte var gruvarbetare i majoritet i kommittén?

OH: De flesta jobbade ovan jord.

IJ: Var den uppdelningen viktig?

OH: Ja, det var den, även om industriprincipen från 1963 sedermera innebar att vi alla gick under samma yrkesbeteckning. Tidigare var ju Elektrikerförbundet och Transportförbundet inblandade i LKAB. Vi blev gruvarbetare 1963–1964 och hade fackförbundet i Grängesberg. Jag måste säga, nog har jag trivts bra på LKAB, förutom när jag var ovan jord.

förfogande för att demonstranter skulle kunna identifieras. Hur dessa två snuvades på konfekten är en annan historia. Lärdom av massmedias behandling var bland annat att filmen, trots det uttalade kollektiva ansvaret, döptes till "Bo Widerbergs film". (Han deltog under de tre filminspelningsdagarna och var i övrigt den sommaren upptagen med inspelningen av *Elvira Madigan*.)

Ingela: Tyckte du att du var en del av 68-rörelsen?

Lena: Ja. Under 60-talet oorganiserat. Mina sympatier var hos Vänsterns Ungdomsförbund (som senare bröt med moderpartiet, Vänsterpartiet Kommunisterna, efter Sovjets ockupation av Tjeckoslovakien). På 70-talet, efter filmarbetets avslut, var jag mer organiserat aktiv i lokalt arbete, som att sälja och skriva i Stormklockan. Jag skrev också i Folket i Bild, Kulturfront, NSD och Aftonbladet m.fl.

Ingela: Varför var just gruvarbetarstrejken så viktig att stödja?

Lena: Gruvarbetarstrejken uttryckte en kraft som kunde påverka samhället i grunden: kraven på inflytande var starka och tydliga. Även krav på månadslön och icke skadlig arbetsmiljö fick starkt stöd och följdes senare upp av skogsarbetare och ackordsavlönade på Volvo m.fl. Socialdemokratin, som statsbärande parti, sattes på prov och partiets inre kris blev alltmer synlig.

Ingela: Hur upplevde du att det var att arbeta som kvinnlig kulturarbetare i Malmfälten? Det är ju ett slags machosamhälle i gruvorterna. Hade du ett feministiskt perspektiv med dig?

Lena: Ett samhälle som helt präglas av tungindustrin formar givetvis samvaron. I Malmberget var männen helt dominerande i gruvarbetet under jord. I Kiruna var det mer öppet för kvinnor i motsvarande arbeten. Att ha jobb ger inflytande. Filmjobb var säkerligen obekant för de flesta och uppfattades som mjukisjobb. De jobb jag gjorde med strejkfilmen och även senare med film för SR TV var knutet till kontakter med Stockholm. Det flöt givetvis inte så enkelt som om man hade möjlighet att träffas personligen. Vad gäller "macho" tyckte jag att den som höll i kameran hade högre status än den som höll i en mikrofon. Men visst gäller detta även i Stockholm?

Ingela: Ansåg du att arbetarklassen hade en drivande funktion att förändra samhället, att om det ska ske förändring så är det arbetarklassen som måste göra det?

Lena: Styrkan hos arbetarklassen är avgörande. Men kraften i att lyckas skapa en förändring i ett samhälle som Sveriges är beroende av gemensam

styrka, av bredare representation av befolkningen.

Ingela: Vad hade ni för arbetsmetoder? Från själva filmandet till klippbordet. Det skulle finnas representanter med från strejkkommittén i hela processen, på det viset var det en kollektiv process. Hur tycker du att det fungerade?

Lena: Processen efter strejken hade jag inte räknat med. Efter återgång till arbetet kände man en trötthet inför att värdera och gå igenom strejken. Att inte vilja prata om vad som skett, tror jag, att man på detta sätt ville styra bort från risken att splittras i samhället. Detta avspeglas också i redigeringsgruppens arbete, som vi fick uppmana att delta i klippningsarbetet. Vi fick till slut skriftligen uppmana att komma till möten och kolla klippningen och ljudläggningen. Till slut var vi noga med protokoll och beslut. Vi kände behovet av klara papper.

Ingela: Hur tycker du att filmen sedan blev mottagen på biografer i landet? Vad för slags förhoppningar fanns i luften?

Lena: Många problem uppstod vid distributionen. Filmcentrum var till hjälp. En stödgrupp bildades också för filmens distribution och för att den inte skulle tystas ner.

1. Från manus av Lena Ewert till tal på stormöte i Kiruna 1969.

2. Lars Westman, i samtal med Ingela Johansson på skype. 14 mars 2012.

3. Protokoll från Strejkkommittén, 12 maj 1970, Folkrörelsernas arkiv, Luleå.

4. Vilken betydelse har utställningsmediet haft i relation till 68-rörelsen?, vittnesseminarium på Tensta Konsthall i samarbete med samtidshistoriska institutet på Södertörns högskola Tensta, 17 april 2013.

5. Protokoll från Strejkkommittén 12 maj 1970.

6. *Kamrater, motståndaren är välorganiserad* var inte den enda filmen som gjordes om strejken, även Lars Israelsson och Margareta Vinterheden, uppvuxen i Malmberget, producerade *Gruvstrejken 69-70*. Även andra kulturproduktioner gjordes om strejken och gruvarbetarna bl a: Kajsa Ohrlanders *Dikter från Malmberget* med gruvarbetarhustrur och Narren teaterns *Solidaritet – Arbetarmakt*, ett spel om en strejk inspirerad av och delvis skapad tillsammans med gruvarbetarfamiljer i Malmberget.

7. Ur boken *Strejkkonsten*, Glänta 2013. Strejkmöte i Kiruna stadshus, 29 december 1969.

→ *Gruvfanor i norr* Margareta Ståhl

Forskaren Margareta Ståhl har gjort en sammanfattning över de fanor från sekelskiftet som finns arkiverade inom olika avdelningar som tillhört Gruvarbetarförbundet. Texten liknar närmast en inventering, något som Margareta Ståhl ägnat många decennier åt bland annat hos Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm. Hon är Sveriges främsta fanexpert.

Läs mer i "Vår enighets fana: ett sekel av fackliga fanor" (1998), LO, 1998, och "Vår fana röd till färgen: fanor som medium för visuell kommunikation under arbetarrörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890" (1999), Linköping: Univ., Linköping, 1999.

1. Luossavara–Kirunavara Arbetareförbund – den organisation som så småningom blev Gruvarbetareförbundets avd 12 – bildades år 1900 och skaffade efter två års verksamhet den här fanan som sannolikt är deras första invigda förenings-tecken. Tidigare hade de en demonstrationsflagga med föreningens namn och stiftelsedatum.

2. Svenska Gruvindustriarbetareförbundets avdelning 4 i Malmberget skaffade den här fanan 1933, utförd av fanmålaren Johan Adolf Hellberg (1871-1935) i Torshälla. Deras första fana invigdes redan 1897 men brann upp i den stora folketshusbranden i Malmberget 1953.

3. Elektrikerförbundets avdelning 80 i Malmberget invigde sin fana 1954. På den röda duken förenas den lokala symboliken med arbetets blixtar. Motivet är Dundret med förbundsmärket ovanför. Baksidan bär devisen *Organisation är makt ovanför* ett handslag runt en fackla med en soluppgång i bakgrunden. Fanan är tillverkad på Lindblads fanateljé i Örebro.

4. Gruvarbetareförbundets avdelning 40 Svar-töstdalen, vars medlemmar arbetar i Luleå malmhamn, invigde sitt standar en vecka före den första maj 1908. Det visar en gruvvagn inramad av en eklövskrans. Deviserna på baksidan säger *Enighet ger styrka* och *Proletärer förenen eder i en krans runt jorden*.

1.

2.

3. (fram- och baksida)

4. (fram- och baksida)

→ *Lena Ewert* – och den stora gruvstrejken Ingela Johansson

1970 gjorde filmaren Lena Ewert, tillsammans med kollegan Lars Westman, filmen *Kamrater, motståndaren är välorganiserad*.

*Till Strejkkommittéerna
Kiruna Malmberget och Svappavaara*

När strejken är över måste det finnas ett dokument som säger vad strejken verkligen handlade om och som svenska arbetare kan få ta del av.

Då jag (Lena Ewert) var här innan jul såg jag att ingen filmare arbetade med att göra en stor skildring av det hela.

Därför ordnade Lars Westman och jag pengar under julen för att kunna göra detta.

Vi har redskapen (kameror och bandspelare) och kan sköta dem men de enda som vet vad som skall sägas i filmen är ni gruvarbetare själva.

Lars och jag har talat om att vi inte vill vara "tyckare och tolkare" utan vi vill ställa vår kunskap om filmning till ert förfogande och att ni ska känna att det är er film som görs och att den talar ert språk.

När filmen är klar skall strejkkommittéerna också ha kopior som kan visas i t. ex. Folkets Hus och andra lokaler över Sverige.

(...) Hittills har vi filmat offentliga möten med tonvikt på arbetarna i "publiken". Vi hoppas att ni med detta har förstått att vi inte arbetar drivna av "aktualitetsjakt" och att vi för de interna mötena och annat som vi önskar filma vet att det fordras tysthetslöfte av oss.

Dessutom diskuterar vi möjligheten att få upp ett klippbord till Kiruna för filmens färdigställande. Därför att det arbetet måste också göras gemensamt med och kontrolleras av gruvarbetarna.

*Kamratliga hälsningar
Lena Ewert och Lars Westman¹*

Jag träffade Lena Ewert i samband med min research om den stora gruvstrejken 1969–70 i

Malmfälten – där nära 5 000 gruvarbetare anställda på LKAB lade ner arbetet under fem veckor. Filmaren Lena Ewert var en av de många kulturarbetare som kom att solidarisera sig med arbetarna, och engagera sig i deras situation. "Gruvstrejken skapade en spricka i folkhemmets fasad – och radikaliserade kulturlivet i Sverige". Ungefär så skriver jag i förordet till min bok *Strejkkonsten*.

Min idé som konstnär var att skapa ett projekt där jag undersökte den historiskt viktiga, och för min generation kanske glömda, gruvstrejken genom den solidaritet som uppstått i spåren av 68-rörelsen. Vid den tiden sökte jag en konstvärld som låg bortom konkurrenskrafter, marknadsvärde och varufiering. Varför inte titta tillbaka på konkreta exempel från strejken, som handlade om solidaritet? tänkte jag då.

Under dessa år har strejkens relevans stått sig, exempelvis om vi vänder oss mot den fackliga kampen. Inte minst påminner pågående Hamnkonflikten i Göteborg oss idag om vikten av att värna om strejkrätten. Och dessutom, Hamnarbetarstrejken i nov 1969 i Göteborg, tre veckor innan gruvstrejken, inledde 1970-talets strejkvåg i Sverige.

Resultatet av min research i form av en bok och utställningar om en av Sveriges mest radikala strejker och dess kulturyttringar cirka fyrtio år efter händelsen har jag funderat mycket på, hade jag gjort de strejkande och alla involverade kulturarbetare rättvisa? En omöjlig uppgift såklart, jag kan enbart försöka tolka intryck med hjälp av mina verktyg som konstnär. I efterhand tänker jag att det jag stod inför då inte är i närheten av det ansvar Lena Ewert måste känt vilat på sina axlar, att tillsammans med kollegan Lars Westman förvalta en av Sveriges största arbetsmarknadskonflikter genom tiderna.

År 1969 söker sig Lena Ewert till en annan politisk verklighet, bort från den urbana miljön och bort från infekterade debatter om de filmer som hon bidragit till under Filmskoleåren. Ewert, som tidigare medverkat i de mest radikala filmproduktionerna som gjordes i slutet av 60-talet (*Rekordåren 1966, 1967, 1968* och *Den vita sporten* som gjordes på Filmskolan) – vill nu istället bygga ett filmprojekt själv. Hon bestämmer sig för en ny utmaning som leder till att ta ett nytt politiskt och socialt ansvarstagande som filmare utanför skolan. Ewert åker upp till ett strejkmöte i Kiruna och upplever en väldigt stark strejk. Snart

därefter bjuder hon in filmaren Lars Westman att återvända med henne och se med egna ögon:

Jag åkte upp därför att Lena hade varit i Kiruna och själv sett att det var en väldigt stark strejk. Lena och jag behövde komma ifrån allt i Stockholm, det var en sådan period i livet. Jag körde en Citroën med tygtak, det var kallt, och vi kom fem minuter innan strejkmötet. Vi filmade på en gång, utan att fråga, vi bara gick in. De såg oss, vi var de enda som filmade, de andra hade kamerorna avslagna. Lena och jag trodde inte att strejken skulle pågå så länge, vi hade inga planer på att vara borta så länge. Vi hade inte pengar till det. Men vi beslöt, när vi var där uppe, att om ingen annan gör det här, då får vi göra det, det löser sig.²

Tillsammans med vännen Lars från studietiden på Dokumentärfilmskolan, som precis gjort en kontroversiell film om LM Ericssons löpande band, påbörjar hon en dialog med gruvarbetare som resulterar i *Kamrater, motståndaren är välorganiserad* (1970).

De satsar 90 000 kr på filmen. Summan har de fått ihop genom stipendiepengar, banklån med hjälp från strejkkassan som borgenär och egna utlägg. I ett av hundratals kommittéprotokoll från strejken står det någonstans noterat att 10 % av nettointäkterna från offentliga filmvisningar skulle fonderas såsom strejkkommittén önskade.³

Andra filmare från alternativrörelsen stöder dem också. Filmcentrum, som samlade unga politiskt aktiva, upplevdes som ett alternativ till den tunga institutionen Filminstitutet och gav stöd för det snabba samhällsreportaget. De första agitprop-filmerna, kom enligt Carl Henrik Svenstedt från Frankrike till Stockholm runt 1968. Filmcentrum hjälper till och bidrar med ett klippbord som de skickar upp med Ulf Berggren till Gällivare. Carl Henrik Svenstedt från Filmcentrum åker sedan upp med pengar de samlat in:

Jag har försökt ta reda på hur mycket pengar det var. Jag minns att jag skämdes för att jag tyckte att det var lite pengar men det är ingen som vet eller kommer ihåg hur mycket pengar det var. Men jag frågade Lena vad det här hade för betydelse, solidariteten från basen så att säga. Hon sa att det inte hade blivit någon film gjord om inte de hade fått stödet, det är inget snack om saken, det var absolut bärande. Det var en fantastisk scen att kom-

ma upp där, man åkte till Gällivare och där i en barack satt Lasse Westman och Lena Ewert och klippte vid vårt klippbord, och så var det midsommarmatt, det var ljust, och så satt det alltid två gruvarbetare med, för det ingick i det socialistiska konceptet att det alltid skulle sitta arbetare med som kvoterades in där. Av det materialet och av det kaotiska förhållandet som rådde så kom alltså filmen ut, "Kamrater, motståndaren är välorganiserad", och så vitt jag kan bedöma är det en av de allra bästa motståndsfilmer som har gjorts vad det gäller arbetarklassen.⁴

Filmen, *Kamrater, motståndaren är välorganiserad*, innehåller inte en enda intervju, de fångar allt de kan mitt i skeendet eftersom de förstår att materialet kommer bli ett ovärderligt tidsdokument. Men filmningen är inte så spontan som man kan tänka.

De har ett starkt stöd att genomföra sin film hos gruvarbetarna men vet med sig om vilket ansvar de har. Några av de försiktighetsåtgärder som de fått lov att förhålla sig till är att avge ett tystnadslöfte och att förvara inspelat material från interna möten i bankvalv som får plockas ut endast genom godkännande från strejkkommittén. Strejkkommittén godkänner vilka scener från 21- och 27- mannadelegationen som skall vara med.⁵ En redigeringskommitté bildas så småningom med sex representanter från strejkkommittén tillsammans med Ewert och Westman.⁶

Många av de jag träffat genom åren minns gruvarbetarnas mod att tala inför en folkmassa i sporthallen och stadshuset, att de intog talarstolen och inte bara pratade fritt från hjärtat utan dessutom retoriskt skickligt. Det var många starka röster såsom: Harry Isaksson, Elof Luspa och Martin Gustavsson. Strejken är väldokumenterad, därför kan man aldrig förvränga historien om en av Sveriges mest radikala strejker. För första gången kunde en strejk följas genom film, tv och radio. Dessvärre var media ganska motvillig till att dokumentera strejklöppet eftersom strejken var vild och inte sanktionerad av LO. LKAB var ett av Sveriges största statliga företag och en industriell kronjuvel. De enda som lät kamerorna rulla så mycket de kunde var Ewert och Westman. Strejken övervakades och följdes även av IB. Det var ett känsligt läge – strejken utgjorde ett hot mot demokratin och socialdemokratiska regeringspartiet gjorde, tillsammans med LO, allt för att den skulle avbrytas.

Platsen för strejkens händelseförlopp i gruvorterna Kiruna och Malmberget, har förändrats radikalt. Det kommer snart inte längre vara samma plats som då. Malmberget har uttraderats då samhället tvingats migrera till Gällivare på grund av gruvnäringen. Två tusen bostäder, samt föreningslokaler, kyrkan, sporthallen, badhuset, ishallen, skolor och äldreboenden ska flyttas eller rivas. Även i Kiruna kan man se hus rullas iväg på trailers för att förflyttas till det nya planerade samhället. Men det mentala spår som samlingsplatserna för gruvstrejken lämnade, som exempelvis stadshuset, kommer inte raderas ut. Att starka känslor kring strejken lever kvar hos barnen till gruvarbetarna och deras familjer var något som drabbade mig. En gruvarbetare som jag ringde upp för att fråga ut om strejken sa att nu fick det vara nog, han hade pratat färdigt. Han ville vila och få ro i själen de sista åren i livet. Lena Ewert tog strejken på djupaste allvar och kom också på ett privat plan att identifiera sig med platsen, Malmberget blev aldrig en tillfällig tillflyktsort utan en plats som hon sedan stannade på och skaffade familj i under en längre period i livet.

Kamrater, motståndaren är välorganiserad är för mig ett viktigt tidsdokument eftersom den gjordes med arbetare för arbetare och den kommer alltid kommer påminna oss om människan bakom strejken. Ewerts envishet och noggrannhet att skildra strejkscenariot så demokratiskt och principfast som möjligt har fascinerat mig oerhört. Det här var ingen vanlig inspelningssituation. Det här skedde medan allt stod på spel, hela Sverige skakade och höll andan. Att vara så stark i att hantera den här typen av arbetsfördelning, ansvar och press inifrån filmarbetet, men också att klara av pressen utifrån, det infekterade läget som strejken innebar, är beundransvärt. Så här säger Lena Ewert själv på ett strejkmöte:

*... det viktigaste med filmen är att det är gruv-
arbetarnas egen syn på saken som ska fram.
Att gruvarbetarna efter strejken har en egen
film med sin syn på saken är mycket viktigt ef-
tersom många olika tolkningar i form av böcker,
radio- och tv-program kommer att göras. Det är
på tiden att arbetarna har sin egen film.⁷*

Stillbild från *Kamrater*, motståndaren är välorganiserad. Filmen finns att se på Youtube: www.youtube.com/watch?v=J5FBQzRuIwo

*E-postintervju med Lena Ewert, regissör och filmare, av Ingela Johansson,
4 augusti 2012, ur boken Strejkkonsten.*

Ingela: När du tänker tillbaka på dina tre filmer som gjordes under 60-talet, vad ser du idag som en drivande faktor bakom ditt engagemang i att göra politisk film? (*Den vita sporten, Rekordåren, Kamrater, motståndaren är välorganiserad*).

Lena: All film är politisk. (Att inte ta ställning är också att ta ställning). Jag valde att göra film som skildrade skeenden utanför mig själv. Jag vet att det också i denna form av film är jag själv som ser, hör, väljer i klippbordet, dvs tolkar vad som sker. Men efter många år inom teater och efter en Bergmaninspirerad filmskola hade jag behov av att rikta kameraobjektivet ifrån mig.

Ingela: Vilken betydelse hade *Den Vita Sporten*, med grupp 13, för dig i ditt filmskapande?

Lena: Bekräftelse på att biografifilm kunde arbeta "reportage-snabbt" och samtidigt berätta utförligt och dokumentärt. (Uppdrag Granskning fanns inte på skrivbordet då). Dessutom att ett arbetssätt var möjligt där den som hade tid, eller kamera, råfilm, bandare, ljudband inte tvekade att ställa upp! Efter inspelningen (som var den i tid kortaste arbetsinsatsen) fortsatte denna gemensamma anda att fixa resurser till framkallning, klippning, ljudläggning m.m. Det var den kollektiva starten. En lärdom av denna samlade entusiasm var att projektet fick stöd från många håll, även utanför Grupp 13. (Klippstudio ställdes till vårt förfogande, lab, mixstudio, m.m.) Ytterligare lärdom var att Filmskolan inte var fri från samhällets maktgrupperingar. Filmskolans chef Harry Schein och dåvarande Rikspolischef, Carl Persson, var överens om att filmmaterialet i oklippt skick skulle ställas till rikspolischefens

→ *Samtal med medlemmar i
konstnärsgruppen
Koncentrat*
Agneta Andersson,
Britta Marakatt Labba &
Lena Ylipää

Konstnärerna Agneta Andersson, Britta Marakatt-Labba och Lena Ylipää är tre av åtta medlemmar i Koncentrat. Koncentrat bildades för drygt tio år sedan som en gemensam nod där medlemmarna, tillsammans eller individuellt, kan arbeta med konstnärliga projekt, driva kulturpolitiska frågor eller samverka med andra i olika aktiviteter.

Kan ni börja med att berätta om era konstnärliga praktiker i förhållande till era uppväxtorter i Malmfälten, Sapmi och Tornedalen? Hur är det att verka som konstnärer långt ifrån den uppbyggda infrastruktur för konst och kultur som finns i många storstäder?

Lena Ylipää: Mitt fokus är riktat mot det jag har omkring mig. Skeenden och människor i min närhet, i geografin och tiden. Min kulturella bakgrund ligger till grund för mitt undersökande och berättande, och metoderna är olika för att bygga innehåll och gestaltning. Jag uppskattar samtal och kollaboration i processen och samarbetar ofta med Anita Ylipää.

Efter utbildningen på Konstfack bosatte jag mig i Lainio, 11 mil utanför Kiruna, och sedan några år tillbaka bor jag även i Boden. Möjligheten att vara verksam i närhet till mitt ursprung har varit mycket viktig, både för mig själv och i mitt konstnärskap. Avståndet till konstlivets centrum ansågs problematiskt när jag, i mitten av nittiotalet, flyttade tillbaka till Lainio. Det intressanta konstliv som fanns och finns i norra delen av Skandinavien, Barentsområdet, uppmärksammades tidigare inte på samma sätt som det görs idag. Frågor om centrum och den så kallade "periferin" är glödheta, vilket är intressant och också glatt överraskande.

Britta Marakatt-Labba: Ända sedan starten har jag, med broderade bilder, velat berätta om samiska vardagliga, mytologiska och politiska händelser. Min kulturella bakgrund är att jag är född i en renskötande familj som har flyttat mellan Sverige och Norge. Det muntliga berättandet

Lena Ylipää, Högalidsgatan 3, 1989 (detalj) 2015

har alltid varit i centrum och vi fick lov att experimentera och jobba kreativt. Bilderna jag arbetar med är sprungna ur och från min kulturella bakgrund. Min förhoppning har hela tiden varit att publikum blir nyfikna och ställer frågor, och att jag berättar och därav kan stävja fördomar gentemot oss som folkgrupp.

Genom att jag reser och ställer ut en god del i mitt konstnärskap har större konstinstitutioner börjat hitta mig. Jag bor i Övre Soppero i Kiruna kommun och har inte några större problem att jobba med konst där jag befinner mig. Men det måste erkännas att det inte alltid varit en dans på rosor. Idogt arbete och en stor tro på det man håller på med har gett resultat. Genom att hålla föredrag/workshops har fler och fler också uppmärksammat broderiet som uttrycksform inom konsten.

Agneta Andersson: I mina senaste verk har jag återvänt till att teckna med kol i stort format. Kontraster i svart-vit blev mycket viktigt för att kunna ge uttryck för den sorg och frustration jag, och många med mig, känner över det min/vår stad står inför. Motiven är hämtade ur min uppväxtmiljö Kiruna – en plats som jag återvänt till efter mina konstnärliga utbildningar. Att vara konstnär är inte lätt, och att vara konstnär i Norrbotten är svårt. Numera bor och arbetar jag i Luleå och kan på avstånd betrakta min hemstad Kiruna.

Mellan skapande, brödjobb och kärlek har en stor del i mitt liv varit att skapa delaktighet och synliggöra konsten för och med invånarna i mitt län. På tillfälliga mötesplatser i stora och små lokalteter har konsten vistats och begrundats av ung som gammal. Folkbildningen har varit och är fortfarande en viktig ingrediens i mina tankar om vad konst kan betyda för såväl individuell som samhällelig utveckling. Jag har stora förhoppningar på Kirunas nya institution Konstmu-seet i Norr – Norrbottens länskonstmuseum och dess innehåll och verksamhet. Min dröm är att konsten får en mer framträdande roll i samhälls-

Britta Marakatt-Labba, *Flytten*, 2016 155 cm × 75 cm

utvecklingen i Norrbotten. Konsten berör oss och behandlar vår existens. Den har en kreativ och positiv kraft.

Det är tydligt att era respektive praktiker är starkt anknutna till landskapen, naturen och platserna i er närhet. Många av dessa platser förändras återkommande på grund av den länge pågående utvinningen av mineraler och exploatering av mark. Hur upplever ni dessa förändringar?

Orterna i Malmfälten är små och de finns där för en mycket specifik verksamhets skull: gruvnäringen. Många av de mindre orterna kämpar med svikande befolkningsunderlag och en tuff fördelning av skattemedel. Traditionella normer och attityder skapar smala spår för vad den offentliga sektorn anser sig vilja stödja och satsa på. Andra synsätt på vad som behövs i ett samhälle för att människor där skall må bra och utvecklas har svårt att få utrymme. Även när man säger sig vilja satsa utanför ramarna är det utifrån ett traditionellt tänkande. Trots en önskan om ett breddat näringsliv kring turism och kultur är det produktionen och den tunga industrin som tas på allvar. När det går bra för bolaget mår staden bra, ekonomiskt. Folk har jobb och kan köpa sig en stimulerande fritid, utanför staden. När satsningar sker inom kulturområdet, eller för den delen i stadsomvandlingen, använder man sig inte av konstnärernas specifika kunskaper och erfarenheter. Förutom i jureringar till stipendier och utställningar. Det behövs en bredare delaktighet där även våra röster blir hörda.

I och med att gruvnäringen växer och efterfrågan på mineraler blir större, exploateras markerna mer. Det blir otryggt att leva i ett samhälle där kortsiktigt tänkande går före människornas behov av frisk natur och strövområden, samt för de näringar som har behov av marker för djurens välbefinnande. Att vår fantastiska natur, som

idag är hårdvaluta, ska fredas för framtiden och kommande generationer är det få som tänker på. Vad lämnar vi över till dem? Otryggheten skapar tankar som också kan vara en del i det konstnärliga skapandet. Ett skapande som berör och handlar om allt det som sker i Malmfälten. Hur ser framtiden ut? Kommer det att finnas bostäder och jobb? Att leva i Malmfälten/Norra Tornedalen bidrar med specifika utmaningar, och med en hel del tankegods och fundamentala frågeställningar om vad vi gör med vår natur, vilka behov vi har och hur en möjlig framtid kan se ut.

Ni nämner att mindre orter i området lider av svikande befolkningsunderlag. Hur ser ni på det faktum att kulturarbetare flyttar eller väljer att inte återvända efter sina utbildningar?

Det är aldrig bra att kulturarbetare försvinner från staden/kommunen. Vilka kan föra en saklig diskussion, debattera och argumentera om de enda som blir kvar är människor som tänker i hårdvaluta? Samhället tappar sin spänst. Det finns inget mothugg kvar. Konstnärerna ställer andra frågor och ser saker från ett annat håll. Kiruna Kommun har varit dålig på att ta hand om de konstnärer som utbildat sig och sedan har velat bosätta sig i staden. Efter ett tag väljer de få som stannat att flytta. Vi har sett att det funnits en tendens att de som har återvänt efter utbildning främst är kvinnor.

Tack vare både konstnärers kulturpolitiska arbete och stora förändringar i förmedlingen av statliga medel till regional kultur, har kunskaperna ökat om konstens och den konstnärliga praktikens betydelse för samhällena i Norrbotten. Just i Kiruna har kunskapen ökat väsentligt i kölvattnet av stadsomvandlingsprocessen. Stora offentliga gestaltungsprojekt skall, genom tillämpningen av 1%-regeln, genomföras och tillsammans med Region Norrbotten skapas en länsinstitution för konst i det nya stadshuset. Ett länskonstmuseum har diskuterats och utretts i många år. Där har konstnärer fört ett idogt och strävsamt arbete med att driva frågan om ett förverkligande av ett nav för konsten i regionen.

En stark förhoppning är att en institution uppmuntrar konstnärer att under kortare eller längre perioder verka i Kiruna. Men kommunalt stöd till de konstnärer som önskar bosätta sig och arbeta i staden behöver komma till för att vända utvecklingen. I en stad behövs någon sorts "kritisk massa", ett antal yrkesverksamma konstnärer, för att skapa en intressant miljö att verka i. Det finns en rädsla för det. Konstnärer

betyder kritiskt tänkande, ifrågasättande och vidareutveckling, och att tänka i andra banor. Därför vore det bra om man engagerade de som nyligen utbildat sig inom de konstnärliga fälten till att vara en del av de projekt som ska få Kiruna och Kirunaborna att mötas och samlas kring stadsomvandlingen och utvecklingen i staden.

Agneta Andersson, *Utsikten*, 2013
Kolteckning 250 cm × 150 cm

Har ni några tankar kring hur Kiruna som stad hanterat (och marknadsfört) flytten och stadsomvandlingen? För oss har det varit tydligt att evakueringen av Malmberget inte har paketerats och behandlats på samma vis. Vad tror ni att detta beror på?

Det har funnits starka och intressanta röster som kunnat göra stadsomvandlingsfrågan i Kiruna medial, som kunnat nå ut på en bredare arena. Att den här typen av projekt är så komplexa och svåra att förutse effekterna av, är ju förstås ingenting som är till hjälp när man skall kommunicera en framtid som vi inte kan se. Det är tråkigt att konstatera att processen i de två orterna har beskrivits så olika, och att Malmberget hamnat i skuggan av Kiruna i media. I Malmberget är flytten så påtaglig, så synlig. Kanske alltför brutal för att kunna användas i en marknadsföring.

Kiruna har medialt ofta beskrivits som mönsterstaden, hur ser ni på detta begrepp? Och om ni får spekulera, tror ni att den nya staden kan förbättra gemenskaper mellan människor som lever och bor där?

Att stadsomvandlingen arbetar utifrån ord som "framtidsstaden", "mönsterstaden", "unik" och "nytt" fodrar stor kunskap, vilja och mod. En stad/kommun fungerar inte bara för att man byter klädesplagg/yta eller slogan, gamla invanda och innötta handlingar följer med. En mönsterstad måste hela tiden förnya snitt, färger

och handlande innan man kan börja prata om just mönsterstad annars sker inga förändringar. I dagsläget kan man inte sia hur framtiden blir, det är upp till oss kommuninvånare att påverka och handla förnuftigt. Sprickor mellan människor uppstår om vissa politiska grupper börjar med härskartekniker.

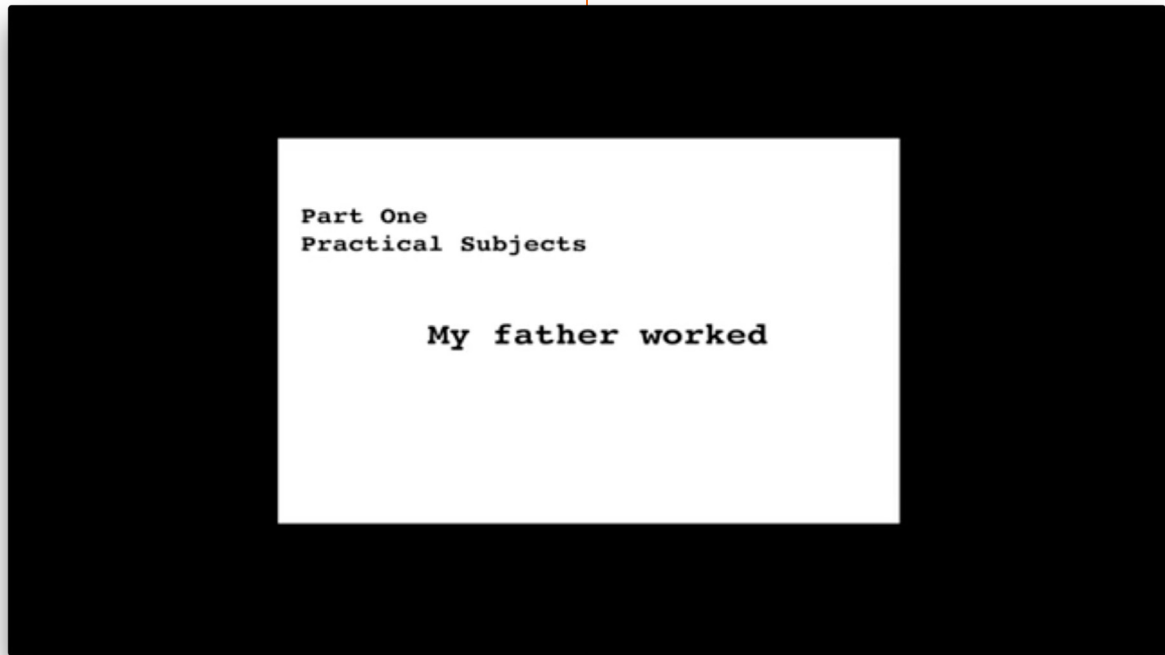
Bostadsfrågan är en mycket viktig fråga för Kiruna om man vill ha ett välmående samhälle, alla måste ha någonstans att bo. Om bostäder saknas ökar varken befolkningsantalet eller skatteintäkterna. Var ska de bo som gärna vill stanna kvar? Det behövs bostäder också för låginkomsttagare då alla inte har en fet månadsinkomst eller två löner i en familj. Kiruna har alltid varit en mångkulturell stad och det finns lärdom att dra av hur befolkningen integrerats under stadens korta historia. Det finns möjlighet att bygga bort sprickor mellan människor. Vad är värdet i att vara Kirunabo, är det att ha så pass bra lön att en kan köpa ny skoter och ha husvagn till fjälls? Hur skapar man ett värdefullt vardagligt liv, i staden?

Avslutningsvis, skulle ni vilja berätta om Koncentrat och hur ni som grupp har verkat i det lokala kulturpolitiska förändringsarbetet?

I en liten stad knyts frågor till person snarare än till ens yrkesroll som konstnär. Det gör det svårt att som enskild konstnär driva konstnärs- eller kulturpolitiska frågor. Den trygghet och ventil som vår grupp Koncentrat utgör har varit helt eller delvis avgörande för att vi kunnat och velat vara verksamma som konstnärer här, speciellt eftersom man som konstnär ofta är ensam i sin yrkesroll. Det har varit mycket viktigt att vara del av en nod, en grupp som är den här delen av länet. Som är och inte bara representerar Malmfälten, Sapmi och Tornedalen.

Vår kompetens använder vi på många olika håll inom länets och landets konstliv. Så småningom hoppas vi vara en självklar del av utvecklingen i Malmfälten, trots att flera av våra medlemmar valt att verka på annat håll. Koncentrat har gett eko långt utanför kommunens gränser och kollegor runt om i landet har satt Malmfälten på kartan, bara det är stort. Vår vilja att ge fler, också i våra närområden, möjligheten att möta och uppleva konst är viktig för vårt gemensamma tänkande. Den positiviteten har gett kreativiteten och uthålligheten en skjuts framåt.

→ *My father worked* (2010)
Ingela Johansson

<https://vimeo.com/88739642>

Lulu-journalen

Lulu är hur Luleå benämndes i skrift första gången **1397**, ett namn med samiskt ursprung som kan uttydas "östligt vatten". Det har fått ge namnet till Luleåbiennalens journal som släpps en gång i månaden under perioden augusti **2018** till och med februari **2019**. I sju nummer ges läsarna genom text, bild och film olika ingångar till det samlade temat *mörkrets landskap*. Alla nummer tar avstamp i ett offentligt verk i Norrbotten. Lulu-journalen görs av biennalens konstnärliga ledare och inbjudna gästredaktörer. Tidningen publiceras på biennalens hemsida och går att ladda ner för utskrift.
www.luleabiennial.se

Kolofon

Lulu-journalen Nr. **3**:
"Gropen"
Oktober, Luleåbiennalen **2018**
ISSN: **2003-1254**

Redaktörer: Ingela Johansson, Masha Taavoniku
Formgivare: Aron Kullander-Östling & Stina Löfgren
Koordinator: Alice Söderqvist
Översättning: Kristian Vidstrup Madsen